

1888

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

NORRBOTTEN

Nederluleå

Lundberg, Algot, 1928

Svar på ULMA:s frågelista 27

Jordens bearbetning.

Anm. och kompletteringar
till acc. 1830

1 + 16 bl. 4:o

Se även acc. 1830!

Agot Lundberg
1928.

Jordens bearbetning.

Anmärkingar och kompletteringar.

Jfr brev f. A. Lundberg
d. 7 nov. 1928.

Landsm. Upps. 1888
A. Lundberg. 1928. NEDERLULEA
NB. Frgl. 27

sid. 5. Beträffande ordet "balans" må
här anmärkas, att det synes vara det
enda inom orten kända namnet på
det hjälpmedel, som nyttjas för att
förena två dragare vid samma lass
eller redskap. I vad mån det tidi-
gare funnits en annan term för att
beteckna detta redskap, eller om ett
helt annat redskap än den nuvarande
balansen funnits, kan icke f. n. med
bestämthet avgöras. Parkörning är i
dessa trakter ej så vanligt som i an-
dra delar av ^{väst}land, t. ex. i götaland-
skapen. Jordbruksredskapen ha tidigare
varit så konstruerade, att de endast
krävt en dragare. Större plogar, som
krävde två dragare, infördes i orten
omkring 1860-talet, och vid denna tid

Landsm. Upps. 1883

A Lundberg. 1928 NEDERLULEÅ
NB. Frgl. 27

3
(6)
synes den nuvarande balansen blivit
införd.

Frågan om huruvida man tidi-
gare använt parkörning och hur
dragarna vid sådant tillfälle varit
förenade med lasset eller det drag-
na redskapet, skall vid kommande
besök i hembygden ägnas särskild
uppmärksamhet.

sid. 20, nedtill: Som term för att beteckna
en gräskväxt teg användes ordet
tréd n. tråde. Detta böjes:

sing. obeständ form tréd

beständ form trède

plural obeständ form trèdo ~ trêd

beständ form trèda

Formen trèdo förekommer, då ett ^{ax}boft

Landsm. Upps. 1889

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEA

NB. Frgl. 27

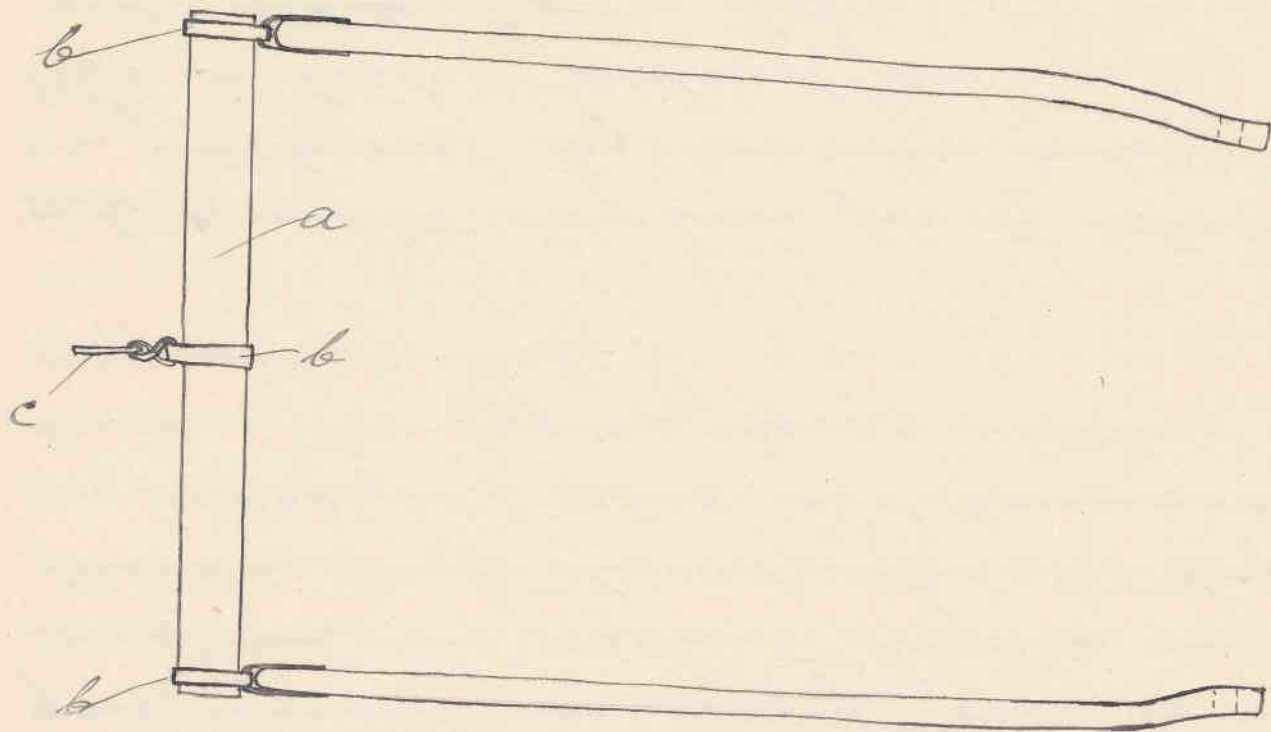

FIG. 1. REDE.

bestämningssord föregår substantivet, an-
nars nyttjas formen träd. I målet är
dessa ord neutr. Genom inflytelse från
riksspråket, sådant det förträdes av
olika tidningar och litteratur, som
ansluter sig till jordbruket, har ter-
merna "vall" och "linda" kommit
in i målet och beteckna desam-
ma som "träde", nämligen en odlad
område, som är beväxt med gräs.
Ordet "träde" är mera allmänt och
förekommer oftare än de andra namnen.

sida 28: Med fyra träsjösta avses att
bereda jorden för sådden och även
förkräva ogräset, som växer på den obe-
sådda jorden; härmed avses alltså
trädesbruket. Under det är, som

Landsm. Upps. 1888

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEA

NB. Frgl. 27

jorden således är obesädd och trädes-
bruket utföres, säges jorden blija tréd
"bliva träd!"

sid. 42: Med tréd jösta "träda jorden"
avses alltså vad som är nämnt i
sid. 28. Med at så at "så igen" me-
nas at så korn och råg tillsammans;
första året skördas alltså kornet,
andra året skördas rågen, och på
tredje året har tregen blivit träd,
som lämnar höskörd. Detta hö kallas
trëshö u. "trädeshö," till skillnad från
sådant hö som bärgas från själv-
våttande ängsmarker. Med "trädeshö"
avses alltså sådant gräs, som skördas
på odlade områden. Någon insädd
av gräsfjör har ej skett förr. Det är

först under senaste åren, som sådd av
gräsfjös skete samtidigt med utsädden
av kornet och rågen.

sid. 23: Pluralformen "träder" är icke
dialektens. Här må även uppmärksam-
mas så formen trēde är sing. best. form
och att formen trēda är plural best. form,
se sid. 6, för böjningsformerna äro upp-
tagna. Ordet trēd är neutr. i målet,
likaså i Nederkalixmålet (Rutberg, Neder-
kalixmålet, sid 193: trēr "träde, äng").

I Österkalixmålet synes, enligt Pihl (Öster-
kalixmålet I, sid 219), genusförhållandet
för detta ord vara så annat än i Neder-
luleå och Nederkalix. Pihl uppger att
trētt f. betyder 'åkerlunda (åker som lagts
i träde och därpå besätts med gräs)!

Samtidigt uppgives att tr²er (n. 2) betyder "träde", och därmed torde avses gräsbevakt mark, enär det nämnes i samband med tr²es höje b. n., "det hö som skördas på träden."

Tydligt är, att Pihl med dessa termer ej avser sådan teg, som ligger i "träde", d. v. s. är uppplöjd och bearbetas för kommande sädd av en eller annat sädeslag. Man synes således ha anledning antaga, att Pihl i bägge fallen avser odlad, gräsbevaken mark. I ens fallet vore det "åkerlunda (åker som lagts i träde och därpå besätts med gräs)", i andra fallet vore det "träde", varifrån man skördar tr²es höje, d. v. s. hö från träden.

I Nederluleå däremit, isynnerhet i min hemby, medas med tr²ed n. "träde",

Landsm. Upps. 1688
A. Lundberg. 1928. NEDERLULEÅ
NB. Fgl. 27

8
(11)

varje sådan teg, som är gräsbevätt. Med
träd v. "träda" avses det arbete, som hör till
trädesbunket, såsom träd jösta "träda jorden"
och fjyr träs jösta "köra trädesjorden." Som
mann på den jord, som ligger i "träde,"
d. v. s. under trädesbunk, nyttjas ordet
träs jöst f. "trädesjord." Härtill ansluter
sig ordet träs jöst rög m. "trädesjordsrög,"
som säs efter det kornet skördats, vanligen
omkring den 15 augusti.

sid. 22: Ordet "råmark" finnes i min
uppsats om "Plogar", vilken bifogades svaret
på frågelistan 27. Ordet heter i dialekten
råmark f. och härmed avses sådan
jord, som icke är odlad för

men som häller på så uppodlas.

sid. 28: Med fjär n. "kär" avses riks-
språkets "kärva." I dialekten menas här
med en tvåljudig vagn, bl. a. även en
vickfläka m. vickflake.

Landsm. Upps. 1888

A. Lundberg. 1928 NEDERLULEÅ

NB. Frgl. 27

Växteföljden.

10

(13)

För att ytterligare belysa de förut
anförda jordbruksområdena lämnas här en
historik över de olika växteföljderna
inom orten.

1. Sädesbruket.

Jordbrukets huvudsyfte ända fram
till 1850-talet var sädesproduktion. Med
korn, som nästan uteslutande odlades,
besäddes all brukad jord, som vid
denna tid var belägen i omedelbar
närhet av gården. Endast undantagsvis
igenlades någon del åker till träd n.
"träde" för höskörd. Den huvudsakliga
höskörden togs dock från de naturliga
ängarna. På det ^{odlade} området, åker m. åker,
fick säd följa efter säd, år efter år.

Landsm. Upps. 1889

A. Lundberg. 1928. NEDER. ULHÄ

NB. Frgl. 27

11
(14)
i oavbruten följd. Någon del av åkern
besåddes med potatis, som huvudsakligen
odlades som människoföda, och ej till
kreatursfoder. Även något råg odlades.

2. Sädesbråk och gräsodling.

Vid 1860-talet inträdde en förändring
i jordbruket, bl. a. beroende av att en
lantbruksskola under någon tid var
verksam i byn. En mera intensit
driven boskapskötsel krävde mera
och bättre foder, än vad de natur-
liga ängarna lämnade, och därför
blev de naturliga ängarna delvis upp-
odlade. Till skillnad från de nya åkrar,
som anlades på de naturliga ängarna,
 kallades den åker, som låg intill gården,
 gammelåker, som i sin tur delvis numera

igenlades till Träd n. "träde" för häskörd.
Från att jordbancket således tidigare
endast varit sädesbruk på den intill
gården belägna jorden, hade man så
småningom övergått till sädesbruk med
gräsodling. Inom orten blev det van-
ligt, att då ett stycke råmark blivit
upplöjt och under ett år beretts för
säd, så besäddes den nya Tegen med
korn och råg på följande vår. Kornet
skördades alltså på hösten samma år
och rågen på följande års höst. Någon
insädd av gräsfjör skedde ej, utan Tegen
fick "gro igen". På tredje året var Tegen,
som nu kallades träd n. "träde", beväkt
med gräs, vanligen gjäghet m. "djägel",
ett gemensamt namn för olika Poa-
arter. Dessa gräsbärande vallar blevo

Landm. Upps. 1885

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEÅ

NB. Fgl. 27

12
(15)

13
(16)

dock ofta mer än 10 år, ja, ända till
20 år gamla.

När en vall blivit "tillräckligt"
gammal, plöjdes den upp, vanligen på
hösten. Följande sommar utfördes trä-
desbruket, ty då skulle man försja träs-
jöska "köra trädesjorden" och träd jöska
"träda jorden", så att den blev beredd för
kommande sädd. På våren följande år
saddes ut korn och råg tillsammans.
Setta kallades att sa at "sa igen", ty
tegen skulle — under första året, som den
bar kornskörden, och under andra året, som
den bar rågskörden — gro igen, så att
den på tredje året blev träd n. "träde",
som lämnade höskörd,

På den intill gården belägna
gammelåkeren, som delades i två skiften,

Landsm. Upps. 1888

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEÅ

NB. Frgl. 27

dock utan tydliga gränser, infördes efter hand den västföljden, att på ena delen såddes korn och på andra delen sattes potatis. Ett annat år växlades om, så att korn och potatisfältet bytte plats. Västföljden blev således: korn och potatis.

På någon del av gammelåkern odlades ^{även} råg. Om ^{under} ena året detta fält var besatt med korn, så skördades detta tidigt i augusti, varefter åkerfältet omedelbart plöjdes upp med "åkervädden" och efter beredningen med ålen besåddes med råg, som skördades kommande höst. (Sådan råg kallades torråg m. "toråg",

torå f. betyder ställ; även sankt mark; jfr. grentå f. "granto" d.v.s. granlid, d.v.s. ställ område, något sankt, beväxt med gran.

Landsm. Upps. 1889
A. Lundberg. 1928 NEDERLULEÅ
NB. Frgl. 27

som sås tillsammans med korn på nyodling, och träsjordråg m. "trädesjordsråg" eller höstråg som sås den 15 aug.)

De ssa växtföljder råda i stort sett ännu, fastän de något ändrats, därigenom att man tager en grönfoderstånd, vanligen havre, under det år, som jorden ligger under trädesbruket. På senare tid har man även på en del håll utslutit rågen ur växtföljden, och ersatt den med gräsfrö, vanligen timotej och klöver, som utsås tillsammans med kornet.

I anslutning till rågens utslutning ur växtföljden märkes även att den yngre generationen ej kan upprätthålla skillnaden mellan de två rågsorterna utan ofta förväxlar namnen. Den ena av rågsorterna, som såddes

Landsm. Upps. 1889

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEÅ

NB. Fagl. 27

på gammelsläkern, efter kornskörden, den
 15 augusti, kallas egentligen träsjoströg m.
 trädesjordsrög. Den andra sorten, som
 såddes på våren tillsammans med
 kornet, kallas torrrög m. torrög, jfr. sid.
 17 och 18. Som sädesodlingen numera ej
 intager så framskjuten plats som odlingen
 av foderväxter, och då i anslutning
 därtill man börjat utesluta rågen ur
 växtföljden, så har, som nämnt, det
 yngre släktet gånna benägenhet att
 förväxla namnet på de två rögsorterna.

Landsm. Upps. 1888

A. Lundberg. 1928. NEDERLULEA

NB. Frgl. 27